

MOĆ NADZORA: KRIMINALNOPOLITIČKE I KAZNENOPRAVNE IMPLIKACIJE TEHNOLOGIJSKO-INFORMACIJSKOG ISKORAKA 21. STOLJEĆA

Leo Cvitanović*

Stoljeće koje je započelo označava ujedno i rađanje novog svjetskog poretka. Taj “novus ordo seclorum” ili “novus ordo mundi” karakteriziran je fantastičnim tehnolojsko-informacijskim iskorakom sa ozbiljnim konsekvencama na svim područjima ljudskog djelovanja. Utoliko i moderno kazneno pravo, postupno ali kontinuirano doživljava transformaciju od klasičnog represivnog instrumenta discipliniranja ka novom (preventivnom) konceptu nenametljivog no sveprisutnog, globalnog nadzora, pri čemu će u budućnosti klasičnu državnu moć postupno ali zasigurno zamijeniti globalna korporativna moć. Drugim riječima, discipliniranje prestaje biti (ekskluzivno) stvar kaznenoga prava, kao što će i sama kazna, jednoga dana, izgubiti primat glavne kaznenopravne sankcije. Takva transformacija promovirati će novu, drugačiju politiku suzbijanja kažnjivih ponašanja, temeljena na nadzoru i informaciji kao njegovu supstratu, dakako ne bez izvjesnih rizika kad se radi o zaštiti afirmiranih temeljnih sloboda i prava čovjeka.

Ovaj rad, s dubokim poštovanjem, posvećen je autoru čiji je cjelokupan znanstveni opus, napose najvažnija djela, inspiriran upravo postulatom zaštite spomenutih sloboda i prava.

* Dr. sc. Leo Cvitanović, izvanredni profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

I. TEHNOLOGIJSKO-INFORMACIJSKA MOĆ I NJEZIN UTJECAJ NA TRANSFORMACIJU SUVREMENOG DRUŠTVA I NJEGOVOG KAZNENOG PRAVA

“*Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo*”, proročanski je zapisao Vergilije u svojoj čuvenoj “*Eclogi*”¹. Doista, i danas svjedoci smo rađanja jednog novog svijeta čiju će simboliku, između ostalih, nesumnjivo označavati otvaranje metafizičkog ‘oka svevidećeg’, tog drevnog simbola božanske sveprisutnosti.² Taj će se simbolizam, međutim, u ovozemaljskoj sferi moći poistovjetiti sa tehnologijsko-informacijskim ‘okom globalnog nadzora’ - *annuit coeptis* - tog blagoslovljenog poduhvata modernoga doba. Spomenuti tehnologijsko-informacijski iskorak na prijelazu stoljeća na osebujan je način opetovano pridonio kriminalnopolitičkom optimizmu tako tipičnom za svaki *fin de siècle*.³ Optimizam kaznenopravnih teoretičara, međutim, nikada nisu dijelili humanisti napose filozofi. I dok je ‘mondovski’ svijet Aldousa Huxleya sve donedavno bio dovoljno epifenomenalan i nestvaran da bi bio zastrašujuć, svijet nagoviješten u njihovim ogledima dovoljno je pojava i stvaran da svaki iole ozbiljniji *Gedankenexperiment* (einsteinovski: ‘pokus razmišljanja’) rezultira opravdanom zabrinutošću.

Rojcovo⁴ ‘pravo državne zaštite’ u budućnosti će podrazumijevati hijerarhizirano (vertikalno ali i horizontalno diferencirano), kontinuirano i strogo funkcionalno nadgledanje kao sukus buduće kriminalne politike i odgovarajućeg joj kaznenog prava. Spomenuta transformacija odnosno trend u kriminalnoj politici temelji se na općenitoj premisi elaboriranoj i verificiranoj znanstvenim istraživanjima, da se ljudi - kako doslovno stoji u jednom izvješću - “ponašaju

¹ *Ultima Cumaei venit iam carminis aetas; magnus ab integro saeculorum nascitur ordo, iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna...* (IV).

² Simbolizam oku pridaje atribut sunca odnosno svjetlosti koja razgrće tamu (u staroegipatskoj tradiciji tako *udjat* ili oko Horusovo), atribut istine i dubokog uvida (u islamskoj tradiciji *‘ayn al-jaquin*), ali i znak vidovitosti. Uz to, u masonskoj predaji oko na prijelaznom ili astralnom planu simbolizira Riječ, Logos, stvaralačko Počelo, a na duhovnom ili božanskom planu Velikog Graditelja svijeta.

³ V. npr. Bačić, E.: “La fin de siècle: krivično pravo i njegovo društvo”, *Zakunitost*, 45/1991.(1):32-47 (na str. 32: “Svjedoci smo da se svijet mijenja, da se mijenja sve oko nas. Mijenja se i krivično pravo...”)) ili npr. Rojc, M.: Rapsodične misli o budućnosti kaznenoga prava, *Mjesečnik*, 19/1895:161,193,241 (“Na mjesto sa vidika odstupajućega kaznenoga prava u dalekoj budućnosti podići će se pravo državne zaštite...”!);

⁴ Rojc, ib. (v. bilj. 3)

poštenije kada ih netko promatra” (i sluša dakako).⁵ No to je samo najjednostavnija ili jedna od najjednostavnijih formi suvremeno shvaćenog pojma nadzora. Postoje, naime, njegovi različiti kompleksni i manje eksplicitni oblici koji nadilaze funkciju ‘preventivnog upliva’ i tzv. ‘normalizacijske sankcije’: radi se o aktivnim tehnikama ‘nadgledanja’ koje transcendiraju uobičajenu (državno-represivnu) ‘fiziku moći’, dakle ‘djelovanjima na tijelo’ (kako bi se izrazio Foucault⁶) koja se ne odvijaju prema standardnim zakonima optike i mehanike (fizike). Moć takvog nadzora manje je ili uopće nije ‘tjelesna’ odnosno ‘fizikalna’. Na koncu, sam vrh te piramide predstavljaju virtualne tehnologije i tehnike tzv. subliminalnog⁷ nadzora i inkulkacije⁸. U tom kontekstu, najbolji rezultati ostvaruju se onda kad objekt nije svjestan da je nadziran pa stoga niti da je njegovo (autonomno) ponašanje kondicionirano, tj. uvjetovano (ili upravljeno) (posredovanjem video, audio, te odgovarajuće druge psihološke ili pretežito medicinske tehnike). Prevencija zahtijeva primarno upravljačku, tek potom kažnjavateljsku funkciju. To onda omogućuje novi ‘kopernikanski obrat’ - da u prvom planu više ne bude kazna i kažnjavatelj već funkcionalna stega i upravitelj. Retributivni element kazne (osim na pukoj simboličkoj razini) dolazi u drugi plan, kaznenopravna sankcija može postati još humanija i obzirnija, nenametljiva i gotovo nevidljiva. Osim toga, što nipošto nije nevažno, ona postaje i ekonomičnija. Jasno je da tako osmišljen nadzor više nije i ne može biti ekskluzivno kaznenopravna kategorija, a pravna samo toliko koliko zahtijeva formalna regulativa njegove primjena prema adresatima. Što je manje ‘pravna’ (heteronomna) ova tehnika postaje više prirodnija (autonomna), tj. adresat ne doživljava ponuđeni model ponašanja nametnutim, već svojim vlastitim slobod-

⁵ Tako npr. u zanimljivom pokusu koji je proveo tim znanstvenika sa Sveučilišta u Newcastleu, ljudi stave oko tri puta veći iznos u kutijice za dobrotvorne priloge pri kupnji pića kada ih promatra par očiju s plakata. Vjeruje se da bi strategija mogla pomoći u borbi protiv antisocijalnog ponašanja. Istražitelji kažu da ljudi podsvjesno daju veće priloge u Čkutijicu poštenja» zbog prirodne reakcije mozga na slike lica i očiju. Kažu također da istraživanja pokazuju da se ljudi ponašaju različito kada vjeruju da ih se promatra jer im je stalo do toga što se o njima drugi misle. (Vjesnik, 30. lipnja 2006.)

⁶ U svom čuvenom djelu “Nadzor i kazna: rađanje zatvora” (Surveiller et punir. Naissance de la prison), Bibliothèque des histoires, Éditions Gallimard, Paris, 1975. (prijevod u izd Informatora i Fakulteta političkih znanosti /Biblioteka politička misao/, Zagreb 1994., 322 str.)

⁷ Lat. *sub limine*, ispod granice (u ovom slučaju: svjesne percepcije).

⁸ Forsirano usađivanje informacija (engl. *inculcation* - ulijevanje u glavu, utuvljivanje)

dnim izborom. I tako se stvara jedan 'novi svijet', s novim oblicima mehanike moći gdje se disciplinska moć (moć discipliniranja) pretvara u jedinstveni 'integrirani' sustav u kojemu "vlast funkcionira poput stroja, nijedno područje ne ostavlja u sjenci i dobrim dijelom funkcionira u potaji"⁹. Po tom novom konceptu, u prvome je planu (ponovno?) opasnost odnosno njezino suzbijanje¹⁰, no sada na bitno različit način nego li u tradicionalnom konceptu pozitivizma. Novi kriminalnopolitički sustav koncipiran je tako da odražava prominentan trend globalizacije nadzora temeljenog u prvome redu na globalizaciji sustava vrijednosti. Tehnologijsko-informacijski supstrat sveprisutnog nadzora, uvjet informacijskog društva, zahtijeva nadalje tzv. neurolingvističko programiranje koje je moguće ostvariti kombiniranom državno-korporativističkom intervencijom. Širenje tehnologije ali i same ideje nadzora osigurava se kontinuiranom psihološkom pripremom adresata medijskim oblikovanjem svijesti, napose implementacijom odgovarajućih pravila o vrijednosti i sustavu poželjnog (očekivanog) ponašanja¹¹. Drugim riječima, ljude valja uvjeriti da je nadzor u funkciji ostvarivanja njihove slobode, sigurnosti i, napokon, egzistencije same. Pa kako je svojedobno istaknuo 'majstor korporativističke propagande'¹², "uz dovoljno ponavljanja i uz poznavanje psihologije uključenih osoba, ne bi bilo nemoguće dokazati da je kvadrat zapravo krug. To su samo riječi, a riječi se mogu oblikovati sve dok ne postanu krinka za ideje." Preduvjet je da se to čini neinvazivno, sasvim diskretno. Valja objasniti da je prihvatljivo odreći se dijela vlastite slobode, kako biste uživali u punoći njezina sadržaja - načelo pravne države relativizira se konkurencijom načela socijalne države jednostavnom trgovinom - sloboda u zamjenu za sigurnost. Da bi ste to mogli učiniti odnosno kontinuirano činiti morate se cijelo vrijeme obraćati 'sretnim jedinkama' jer, kako je često kazivao prije spomenuti nacistički ideolog, "sretni su ljudi najljući protivnici slobode". Prema široko rasprostranjenim 'teorijama zavjere' smatra

⁹ Foucault, 1975, (pr. 1994, str. 182.)

¹⁰ V. Pawlik, Prof. Dr. Michael: Strafe oder Gefahrenbekämpfung? Die Prinzipien des deutschen Internationalen Strafrechts vor dem Forum der Straftheorie, Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, 1/2006.(7): 274-292

¹¹ V. Milardović, Anđelko: "Nove su tehnologije utjecale i na promjenu vrijednosti i na rastakanje tradicionalnih oblika zajednica pridonijevši tako produbljivanju modernizacijskih procesa. One su omogućile globalizaciju ili integraciju svijeta kao niti jedne prethodne. ". (Vjesnik, od 24. travnja 2008. "Globalizacija ili trijadizacija?")

¹² Joseph Goebbels (Deserano, David B.: Jesmo li uistinu slobodni? (2004), Svjetlost - magazin za duhovnost, br. 34 (svibanj/lipanj)

se da se ovaj utilitaristički postulat najjednostavnije pak ostvaruje dosljednim i upornim afirmiranjem primarno ekonomskog, materijalističko-potrošačkog sustava vrijednosti (s nužnim negativnim posljedicama doduše), koji je tradicionalno i koncepcijski najpragmatičniji i najfleksibilniji sustav heteronomne kontrole. Globalizam¹³, iako na prvi pogled forma redukcije državne moći, po tome ipak nije drugo do li nova forma kolektivizma tj. korporativizma¹⁴, s neizbježnim populističkim sadržajima i ponešto izmijenjenim nositeljima moći.¹⁵ To više nisu tradicionalna tijela državne vlasti, već u širem smislu tijela 'javne vlasti'¹⁶. Ovim okvirnim smjernicama biti će na osebujan način prožeta

¹³ "U prilog tezi o globalizaciji kao nastavku modernizacije ulaze stavovi A. Giddensa (1990.), U. Becka (1992.), Scholtea (2000.) i Daw H. Curriea (2003.). Tako se teorija globalizacije pojavljuje kao nastavak modernizacijskih teorija. Kod nekih teoretičara doživljava se i kao tip Čneomodernizma«. Smještena u kontekst nastavka modernizacije, globalizacija prema Scholteu počiva na racionalizmu, glavničarskom sustavu ili kapitalizmu, tehnološkim inovacijama i regulaciji. Kao sastavnice racionalizma spominju se znanstvena slika svijeta, globalna sekularnost, vjera u znanost. Pod glavničarskim sustavom ili kapitalizmom misli se na informacionalistički kapitalizam, kako je opisao Manuel Castels. A pod tehnološkim inovacijama, inovacije u području računalne tehnologije, telekomunikacija, prometa, dok pod regulacijom misli standardizacija normi u međunarodnoj zajednici, regulacija i deregulacija, ljudska prava... Globalizacija uzrokuje fundamentalne promjene u tradicionalnim shvaćanjima zajednice, društva, države, granica, teritorija, suvereniteta, demokracije kao Čsupranacionalne demokracije«. Teza o globalizaciji kao nastavku modernizacije oslanja se na zapadni koncept globalizacije, odnosno globalizacije kao vesternizacije. A to znači kako se ona nalazi pod kontrolom Zapada." (Milardović, Ib, v. bilj. 11)

¹⁴ Kako je isticao jedan drugi politički zagovornik korporativizma (Mussolini!), idealno ili barem prikladnije ime za korporativizam je fašizam, "jer predstavlja fuziju državne i korporacijske moći". V. Hillary, Eve, Običajni zakon protiv globalističkih planova, Nexus, br. 2 (kolovoz-rujan 2004.), 17-22

¹⁵ Utoliko, aktualni sustav moći "priprema čovječanstvu moderno ropstvo putem kontrole hrane, energije, kredita i financija, osobnih sloboda, kako bi se napokon ostvarila davna ideja o novom svjetskom poretku". (Stella, 167, prosinac/siječanj 2007/08, 40)

¹⁶ Za ilustraciju dovoljno je pogledati npr. redoviti godišnji "Popis tijela javne vlasti u Republici Hrvatskoj" za odnosnu godinu, utvrđen sukladno Zakonu o pravu na pristup informacijama (NN 172/03), na kojemu se pored tradicionalnih subjekata državne vlasti nalazi i niz specijaliziranih agencija, zavoda, javnih ustanova, gospodarskih subjekata itd. Svi oni imaju odgovarajuće ovlasti ne samo u sferi nadzora već i sankcioniranja. Radi se o tijelima od kojih dobar dio njih izravno ili neizravno kreira odnosno sudjeluje u ostvarivanju državne politike suzbijanja kažnjivih ponašanja. Za 2009. godinu v. NN 15/09.

i cjelokupna politika suzbijanja kažnjivih ponašanja uključivo kazneno pravo kao njezin najrepresivniji segment. Istodobno, međutim, tehnologijsko-informacijska i vrijednosna globalizacija stvorit će uvjete da ubuduće ono to bude u znatno manjoj mjeri nego do sada.

2. INFORMACIJSKO-TEHNOLOGIJSKI ČIMBENICI NADZORA U KRIMINALNOPOLITIČKIM SUSTAVIMA

Tradicionalni nadzor (engl. tzv. '*traditional performance monitoring*' - *TPM*¹⁷) općenito, pa tako i u kriminalnopolitičkom odnosno kaznenopravnom segmentu, nije mogao osigurati kvantum koji bi predstavljao novu kvalitativnu formu. On nije mogao biti masovan, nije mogao biti kontinuiran i nije mogao prožimati sve sfere odnosno područja ljudskoga života, dakle, bio je fragmentaran, diskontinuiran i parcijalan. To je bio nadzor nad objektima odnosno nadzor nad subjektima. Novi nadzor (tzv. *electronic performance monitoring* - *EPM*¹⁸), međutim, nadzor je nad informacijama, ne više, kako bi to slikovito rekao Foucault 'nad tijelima osuđenika'. Kako je istaknuto, ostvareni su tehnologijsko-informacijski preduvjeti za pomak od represivnih ka izrazito preventivnim kriminalnopolitičkim sadržajima. Ono što je do jučer u tehničkom-ekonomskom smislu bilo nemoguće i preskupo odnosno neprihvatljivo, danas postaje dostupnim instrumentarijem socijalnog inženjeringa. Ovom socijalnom inženjeringu načelno se pridaje značenje globalnog instrumenta prevencije no, za razliku od svih prijašnjih, karakterizira ga važan kriminalnopolitički pomak - od strogo kaznenopravnog ka općenito upravnopravnom segmentu (uz "interaktivno korištenje usluga elektroničke uprave kroz sve dostupne komunikacijske kanale"¹⁹). Temeljna kategorija tako zamišljene prevencije jest - informacija, sve druge su samo izvedenice. Na endogenom planu to podrazumijeva stvaranje kompleksnih i međusobno funkcionalno povezanih sustava baza podataka i

¹⁷ V. Stanton, Jeffrey M.: *Traditional and Electronic Monitoring from an Organizational Justice Perspective*, Journal of Business and Psychology, 15/2000.(1):129-147.

¹⁸ Ib.

¹⁹ Lučić, Igor, državni tajnik u Središnjem državnom uredu za e-Hrvatsku, V. članak E-uprava će iz temelja promijeniti administraciju, Vjesnik, 16. veljače 2009. "Dokumenti u elektroničkom zapisu, njihovo slanje internetom i uporaba elektroničkog poslovanja bit će sve češći i sve će više zamjenjivati klasične oblike uredskog poslovanja", V. članak Elektronička uprava smanjuje birokratske barijere, Vjesnik 20. siječnja 2009.

tzv. elektroničkog menadžmenta (e-uprave²⁰), na egzogenom - kao manifestacija sustava globalne kontrole - stvaranje različitih centraliziranih, digitaliziranih tehničkih sustava simboliziranih i objedinjenih u mikročipu, nadzornoj kameri i drugim sredstvima registracije.

Imajući u vidu isključivo politiku suzbijanja kažnjivih ponašanja, informacijsko-tehnologijski čimbenici (odnosno čimbenici informacijsko-komunikacijske tehnologije) aspektiraju moderne kriminalnopolitičke sustave u tri segmenta odnosno na tri razine: prvi segment obuhvaća spomenuta primarna preventivna djelovanja s težištem na upravnopravnoj regulativi odnosno razinu opće prevencije u najširem smislu, drugi segment obuhvaća kaznenopravnu razinu užem smislu - sustav propisivanja i izricanja kaznenopravnih i prekršajnih sankcija i treći segment - razinu njihova izvršenja.

Konstituiranje kriminalnopolitički relevantnih baza podataka podrazumijeva prikupljanje, obradu i analizu informacija po zadanim područjima, odnosno funkcionalnih modularnih cjelina sa, u pravilu, reduciranim (i autentificiranim) pristupom. Radi se, dakako, o općim evidencijama specijaliziranih tijela za borbu protiv kriminala (policije, državnih odvjetništava, sudova, uprava za izvršavanja kaznenih i prekršajnih sankcija itd.), no posljednjih godina konstituiraju se i različite posebne evidencije, kao što su primjerice evidencije počinitelja određenih kaznenih djela. Prevalentna funkcija informacijskih baza podataka ostvaruje se kroz povezivanje s funkcijom registracije. *Monitoring* odnosno nadzor utoliko postaje najznačajnija premisa novog koncepta kriminalne politike, a ostvaruje se primjenom različitih tehnologijskih (uključivo bio-medicinske) obrazaca. Baze bio-medicinskih podataka o njihovim nositeljima, napose počiniteljima kaznenih djela, u posljednje vrijeme u fokusu interesa znanstvene i stručne javnosti, ali i udruga za promicanje i zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda, otvaraju cijeli niz etičkih i pravnih pitanja (koji podaci i pod kojim uvjetima se mogu uzimati i čuvati, kojim osobama odnosno počiniteljima kojih kaznenih djela, tko može imati uvid ili koristiti informacije iz takvih baza podataka, koliko dugo se takvi podaci smiju čuvati, imajući na umu institut rehabilitacije - samo su neka od njih). Standardna opća pitanja konstituiranja i uporabe različitih evidencija prelamaju se između postulata zaštite osobnosti i uspješnog suzbijanja, napose najtežih kaznenih djela, organiziranog kriminala, terorizma itd. Utoliko može se očekivati operacionalizacija ideja o stvaranju niza posebnih, specijaliziranih baza podataka, koje će uz već postojeće, tradi-

²⁰ V. članak Elektronička uprava smanjuje birokratske barijere, Vjesnik 20. siječnja 2009.

cionalne (posebno policijske: daktiloskopske, mod-op. baze itd.), sačinjavati temeljni informacijski *corpus*. Ovamo valja uborjiti i DNK baze podataka²¹, koje su u posljednje vrijeme u središtu pozornosti²².

Jedna od tehnologija koja je definitivno doživjela procvat posljednjih desetak godina je primjena RFID (engl. *Radio Frequency Identification*) čipova. RFID tehnologija omogućuje jednostavnu metodu automatske identifikacije korištenjem pripadajućih 'odašiljača', odnosno 'prijemnika'. Na RFID čip je potrebno pohraniti određene podatke te sve zajedno umetnuti u neki predmet, osobu ili životinju, kako bi tehnologija bila primjenjiva.²³ Cilj je identifikacija (autorizacija, autentifikacija) i kontrola. Radi se o tehnologijama koje koriste radio valove kako bi automatski identificirali objekte. Radiofrekvencijska komunikacija temelji se na stvaranju elektromagnetskih valova u odašiljačima i njihovom otkrivanju na udaljenom prijamniku. Postoji nekoliko metoda identifikacije objekata, no najčešća je pohranjivanje identifikacijskog serijskog broja ili neke druge informacije na mikročip koji zajedno s antenom čini tzv. RFID transponder. Drugim riječima RFID je kombinacija identifikacijskog mikročipa i

²¹ V. npr. Lazer, David: DNA and the Criminal Justice System (The Technology of Justice), http://books.google.hr/books?id=8FXS_0tg2p8C&dq=dna+criminal&printsec ili pak <http://www.koshland-science-museum.org/exhibitdna/crim01.jsp>

²² Baze takvog tipa sadrže DNK-profil počinitelja, što je u kriminalističkoj istrazi dragocjeno. Među zemljama u Europi koje imaju takvu bazu su Velika Britanija, Francuska, Austrija, Njemačka, ali i Slovenija. Danas prekogranična razmjena DNK-uzoraka postaje svojevrstni standard u svijetu, no duljina čuvanja arhiviranih DNK-podataka različita je od države do države. Francuska baza tako pohranjuje DNK-podatak zločinca 40 godina nakon odslužene kazne, nizozemska 20 godina ako je osoba osuđena na manju kaznu (do šest godina), odnosno 30 ako je za zločin izrečena kazna dulja od šest godina. Njemačka ima specifično zakonodavstvo, pa se podaci u bazi provjeravaju nakon 10 godina za odrasle, a nakon pet za maloljetne osobe i samo u slučaju ubojstva ili seksualnog delikta moguće je i neograničeno zadržavanje. U Hrvatskoj za uvođenja DNK-baze ključno će biti tek promijeniti zakonski okvir. Naime, činjenica je da Hrvatska već ima osposobljenje stručnjake te svu potrebnu prateću tehnologiju. (V. Vjesnik od 20. listopada 2008. - "Svi kriminalci uskoro u bazi DNK")

²³ Iako su rane verzije RFID čipova predstavljene i korištene još 1939. godine u britanskoj avijaciji za identifikaciju letjelica, njihova široka primjena započinje 90-tih godina prošlog stoljeća. Mnogi američki i europski lanci trgovačkih kuća ovom tehnologijom koriste se već neko vrijeme, a jedan od glasnijih svjetskih zagovornika njegove primjene je američko Ministarstvo obrane, koje planira na ovaj način označavati pripadnike svojih postrojba i bojnih sredstava. No, i na domaćim prostorima primjena RFID čipova u uporabi je, primjerice, pri naplati cestarina na autocestama

radioantene.²⁴ RFID sastavni je dio koncepta tzv. biometrijskih identifikacijskih isprava (putovnica, osobnih iskaznica itd.)²⁵. Činjenica da RFID može funkcionirati i kao fizički implantat²⁶, otvara ozbiljna etička i pravna pitanja: valja imati na umu da je na tehničkom planu, "mikročip unutar tijela mikročip u odnosu s računalnim sustavom"; na etičkom odnosno pravnom planu, međutim, "plan je usmjeren na kontrolu tijela na fizičkom, emotivnom i mentalnom planu".²⁷ Također, nema tehničkih zapreka da se mikročip kombinirano primjenjuje u sklopu tehnologije satelitskog pozicioniranja²⁸ (općenito vodećeg segmenta digitalizacije). Takve je mikročipove moguće gotovo neograničeno koristiti u lokalizaciji objekata ili osoba pod nadzorom, bilo u aktivnom bilo u pasivnom

²⁴ Spomenuti mikročip može biti u obliku i veličini glave šibice ugrađena na skorvito mjesto, ili nalijepljena poput flastera. Moguće ga je implantirati potkožno (iako, prva iskustva s pokusima na životinjama ukazuju na visok postotak karcinoma kože, pa se /do daljnjega/ ne preporučuje aplikacija na ljudima). Mikročip može sadržavati sve jedinstvene identifikacijske podatke o osobi, a antena tanka poput vlasi kose čini da čip radi. Energiju može dobivati od same topline tijela. Dovoljna je i beznačajna elektromagnetska pobuda i mikročip će emitirati tražene podatke. Cijena proizvodnje približila se ekonomskoj cijeni od pet centi američkog dolara. Već danas masovno se koristi u gospodarskim djelatnostima, industriji /npr. autoindustriji, proizvodnim pogonima, gradilištima, trgovačkim i zabavnim centrima, obrazovnim ustanovama itd. "RFID u svemu (i svakome)"! (v. Večernji list, 24. siječnja 2006. "RFID će uništiti barkod")

²⁵ Biometrija - automatizirana metoda identifikacije osoba na temelju fizioloških ili bihevioralnih značajki, stoga je biometrijska autentifikacija apsolutno najsigurnija. Primjerice biometrijske putovnice (i prvi put osobne iskaznice) koje su 2006. ušle u uporabu u Velikoj Britaniji sadrže biološke podatke njihovih nositelja: imaju elektronički čip koji bilježi dimenzije lica nositelja dokumenta, posebice mjere između očiju, nosa, usta i ušiju, izračunatih prema identifikacijskoj fotografiji. Podaci na putovnicama uključit će i otiske prstiju. Sada već više od 50-tak država uvodi biometrijske fotografije. Za više informacija o b. vidi U.S. National Institute of Justice http://209.85.129.132/translate_c?hl=hr&sl=en&u=http://www.biometriccatalog.org/Introduction/default.aspx te <http://biometrics.gov/>

²⁶ Američka tvrtka *Digital Angel* prototip takvog čipa demonstrirala je 2000. godine na američkom tržištu. Radi se o čipu koji usađen ispod kože šalje podatke ne samo o lokaciji nositelja, već i otkucajima srca, temperaturi i drugim bio-medicinskim pokazateljima. Ponuđena su dva modela (izvorno predviđena za usađivanje pod ključnu kost): *ConstantCompanion TM* za daljinski nadzor starih i nemoćnih osoba te *BabySitter TM* za djecu, a u pripremi su *BodyGuard TM*, *MicroManager TM* itd.

²⁷ Icke, David, O mikročipiranju i kontroli uma, *Nexus*, 29, studeni 2008. 25-28

²⁸ Američka tvrtka *Applied Digital Solutions* već je 2000. godine predstavila prototip čipa za praćenje kretanja ljudi preko satelitskog GPS sustava (engl. *Global Positioning System*).

modu.²⁹ Sustav nadzora kretanja osobe (engl. *tagging*) uporabom satelitskog pozicioniranja, postupno zamjenjuje starije sustave zemaljskog praćenja.³⁰ Sustav je idealan u funkciji nadzora nad ostvarivanjem različitih zaštitnih, sigurnosnih i drugih mjera odnosno posebnih obveza vezanih uz zaštitni nadzor i probaciju te niza tzv. alternativnih sankcija.

Svakako najrasprostranjenija tehnika nadzora obuhvaća tzv. CCTV kamere, u pravilu u kombinaciji s računalom. Gotovo da nema većega europskog grada³¹ bez odgovarajućeg, više ili manje kompleksnog, sustava video-nadzora, a postupno se ovakav nadzor uvodi ili se njegovo uvođenje najavljuje i u mnogim hrvatskim gradovima³². Video-nadzor moguće je kombinirati s tehnikom administrirane audio-kontrole.³³ Kao standardni kriminalnopolitički programski

²⁹ Poznato je da se takav sustav unazad pet-šest godina koristi osobito u automobilskoj industriji, u funkciji zaštite skupocjenih automobila od krađe i preprodaje. Tako je npr. 2006. godine i u Hrvatskoj uhićen strani državljaniin u ukradenom automobilu. Nakon što je satelitski lociran, zaustavljen je na autocesti kod Ivanić Grada daljinskim prekidanjem dovoda goriva (primjer tzv. aktivnog moda nadzora). Godinu dana prije toga uhićen je jedan drugi počinitelj na graničnom prijelazu Vinjani, čiji je automobil ukraden u Italiji satelitski lociran i zaustavljen prije nego li je prešao granicu (tzv. pasivni mod nadzora). (www.t-portal.hr, 23. siječnja 2006.)

³⁰ Američka savezna država Florida, kako izvještava bostonski *Christian Science Monitor*, donijela je diskutabilan zakon kojim propisuje doživotno satelitsko praćenje osoba osuđenih za najteže spolne delikte protiv djece: od 30.000 registriranih počinitelja odnosnih kaznenih djela, za čak njih 1.800 predviđen je takav nadzor! Ulaganje od cca 11 milijuna dolara (narukvice za satelitsku detekciju i prateća informacijsko-komunikacijska oprema) omogućilo je njihovo cjelodnevno praćenje, a mjesto gdje se svaki od njih nalazi uskoro će biti moguće provjeriti na internetu(!) - svaki dan, čitavog njihovog života. (v. Vjesnik od 6. svibnja 2005.)

³¹ Vrlo složene i dobro razvijene sustave imaju primjerice London, Madrid, Stockholm, Beč, Moskva i dr.

³² Osijek, Pula, Varaždin, Zadar, uskoro Zagreb itd.

³³ Tzv. *Middlesbrough Project* (2007.) u Velikoj Britaniji jedan je od prvih takvih projekata. Na odabranim točkama u tom gradu pored kamera instalirani su i zvučnici preko kojih se administratori obraćaju građanima čije je ponašanje neprihvatljivo, pozivom da smjesti prekinu s aktivnošću ili ih jednostavno upozoravaju da se njihovo ponašanje snima. Zanimljivo, po okončanju projekta anketirani građani mahom su podržali ovaj program. Općenito Velika Britanija smatra se 'najšpijuniranijim' društvom u Europi. Prosječni Britanac dnevno je snimljen barem 300 puta, a u državi je 2007. godine bilo instalirano više od 4,2 milijuna kamera (jedna na svakih 12 stanovnika). Smatra se da je četvrtina svih nadzornih kamera u svijetu instalirana upravo u Velikoj Britaniji. (v. Jutarnji list, 6. travnja 2007, Večernji list 9. ožujka 2009.)

ciljevi uvođenja video-nadzora navode se, između ostalih, smanjenje broja kažnjivih ponašanja - kaznenih djela i prekršaja (napose delikata nasilja odnosno prekršaja protiv javnog reda i mira te kažnjivih ponašanja u prometu), te općenito povećanje osjećaja osobne sigurnosti kod građana znajući da se nalaze na prostoru koji se nadzire. S policijskog aspekta ovakav nadzor olakšava detekciju nepoznatih počinitelja, učinkovitiji nadzor javnih okupljanja, identifikaciju inicijatora izgređa, omogućuje izravnu kontrolu prometa itd. Kao strateški ciljevi navode se smanjenje materijalne štete nastale kažnjivim ponašanjima, odvracanje potencijalnih počinitelja od njihova počinjenja, učinkovitije raspoređivanje policijskih i zaštitarskih resursa, opće povećanje sigurnosti (napose kao gospodarsko-turističkog čimbenika), brža i učinkovitija pomoć građanima od strane javnih i komunalnih službi itd.³⁴ Načelno ovakvi sustavi omogućuju priključenje nekoliko desetaka kamera na jedno računalo, stalno odnosno tzv. alarmirano snimanje uz primjenu digitalne kompresije pri čemu se obim arhiviranih informacija smanjuje korištenjem tzv. 'vanjskog detektora kretnji'. Lakoća arhiviranja, klasificiranja i pretraživanja te dugoročno čuvanje pohranjenog materijala omogućuje znatno olakšanu identifikaciju počinitelja različitih kažnjivih ponašanja te odgovarajući dokazni materijal na sudu.³⁵

Mnogi već sada govore o neizbježnoj 'orwelizaciji' ili 'bigbrotherizaciji' društva 21. stoljeća, a sve pod izlikom osiguranja također jednog od temeljnih i neupitnih ljudskih prava - prava na sigurnost. Sigurnost je doista "nešto bez čega nema prosperiteta"³⁶. Treba, međutim, uočiti da se prije svega radi o

³⁴ V. npr. Mršić, Bore: Prijedlog projekta video-nadzora otvorenih prostora Grada Zadra, MUP RH - PU Zadarska, Zadar travanj 2006. (koncept izložen u okviru Poslijediplomskog studija "Kriminalistička istraživanja" Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 2007. godine.

³⁵ Primjerice u Moskvi je tvrtka *ISS - Principal System Video* do 2006. godine instalirala preko 90.000 video kamera u stambenim četvrtima. Projekt centraliziranog digitalnog video-nadzora nazvan "Siguran grad" obuhvaća sustav neprekidnog cjelodnevnog prikupljanja, prijenosa, inteligentnu analizu i arhivaciju video podataka s ogromnog broja nadzornih mjesta uz istodobni prikaz situacije u realnom i prošlom vremenu. Prema dostupnim podacima broj krađa, napose provalnih krađa u stambene objekte, smanjen je 12%, a broj razbojstava u nadziranim četvrtima čak 15%. Općenito nasilničko ponašanje i 'vandalizam' (uz oštećenje ili uništenje imovine) reducirani su čak za 30%. (http://www.sistemvideo.hr/info_moskva.shtm , 14. travnja 2006.)

³⁶ Bandić, Milan (zagrebački gradonačelnik na aktualnom satu sjednice Gradske skupštine, kojom je prilikom najavio gradnju novih pet policijskih postaja u Zagrebu ("makar morali odustati od gradnje nekoliko cesta") i uvođenje nadzornih kamera ("s kojima će se

‘društvu rizika’ koje opetovano mora odrediti koje su to granice prihvatljivog (rizika).³⁷ Kako je točno primijetio jedan autor, “globalizacija rizika samo je posljedica ili ona tamnija strana integracije svijeta s kojom se svijet teško nosi, suočavajući se danas s klatnom koje se njiše između demokratskih i autoritarnih rješenja³⁸, kao i na početku 20. stoljeća”.³⁹ Stoga postaje u potpunosti jasno kakve su pravne, kaznenopravne i političke implikacije uvođenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija (ICT) odnosno koji su informacijsko-tehnološki čimbenici moderno shvaćenog nadzora u suvremenim kriminalnopolitičkim sustavima: otvarajući nove mogućnosti opće i posebne prevencije kažnjivih ponašanja najrazličitijih vrsta i težine, podižući općenito razinu sigurnosti u užoj ili široj zajednici, ove tehnologije bez valjanog (pravnog u prvome redu) instrumentarija sprječavanja njihove zlouporabe mogu postati ozbiljna prijetnja demokratskom društvu.

Na druge dvije razine - kaznenopravnom u užem smislu i planu prava izvršenja sankcija situacija je inicijalno nešto povoljnija, s obzirom na postojeći pravni okvir i stanovita pozitivna iskustva unazad dva desetljeća od kada datira masovnija primjena elektroničkog monitoringa u kaznenopravnim sustavima niza država⁴⁰.

riješiti nekoliko problema: nepropisno parkiranje i problem urbane gerile koja uništava zidove grafitima, dok će se sa sigurnosnog aspekta kamere umrežiti s PUZ-om i MUP-om”). (Večernji list, 30. listopada 2008.). Početkom godine najavljeno je postavljanje 800 sigurnosnih kamera (T-portal, www.t-portal.hr 23. veljače 2009.) od kojih prvih 250 za dva mjeseca (Vjesnik, 24. veljače 2009.)

³⁷ Upravo na način kako je to svojedobno sugerirao Šeparović u svojim najznačajnijim djelima 80-tih: “Granice rizika - eiltčkopravni pristupi medicini”, Pravni fakultet, Čakovec 1985. i “Pojave i odgovornosti - čanci i eseji”, Pravni fakultet u Zagrebu, Samobor 1986. i dr.

³⁸ Složenost ovoga problema rječito potvrđuju riječi iz nedavne izjave ruskog predsjednika španjolskim medijima Medvedeva koji je priznao kako se u Rusiji “ne poštuju neka od temeljnih prava”, navodeći istodobno kao primjere “zaštitu stanovništva od kriminala” ali i “zaštitu privatnosti”. Klasična pozicija sukoba dva važna načela - socijalne i pravne države. (v. Vjesnik, 2. ožujka 2009.)

³⁹ Milardović, Anđelko, Centar za politološka istraživanja, Zagreb (Vjesnik, 30. listopada 2008.)

⁴⁰ Primjena elektroničkog monitoringa u kaznenopravnom sustavu datira iz 80-tih godina, prvo u Izraelu, potom u Velikoj Britaniji, Sjedinjenim Američki Državama, Kanadi i australiji.

3. ELEKTRONIČKI NADZOR U SUVREMENIM KAZNENOPRAVNIM SUSTAVIMA

Elektornički nadzor (engl. *Electronic Monitoring* - EM) podrazumijeva primjenu informacijsko-komunikacijskih tehnologija u sustavu materijalnog i procesnog kaznenog prava (zakonodavstva) te prava izvršenja kaznenopravnih sankcija. Načelni razlozi njegova uvođenja u sustav su kriminalnopolitičke naravi od kojih se posebno navode standardna prekapacitiranost penalnih ustanova (kaznionica i zatvora)⁴¹, neekonomičnost i skupoća tradicionalnih sustava izvršavanja tzv. kustodijalnih kaznenopravnih sankcija (engl. *custody sanctions*) napose kratkotrajnih (do šest mjeseci) te njihova dvojbeni učinkovitost.⁴²

Prvi pokusi s tehnologijama elektroničkog nadzora datiraju u kasne 60-te godine a temeljili su se na radio-telemetrijskim uređajima pomoću kojih se objekt nadzora (tj. nadzirana osoba) mogao pratiti u dometu do 400 m i osmišljeni su na Sveučilištu u Harvardu⁴³. Međutim tek 80-tih godina razvijaju se prvi sustavi kontroliranog nadzora osoba koji ubrzo svoju primjenu nalaze i u kaz-

⁴¹ Prema dostupnim podacima (Swivel - Jenkin: World Prison Occupancy Rates by Country od 14. srpnja 2008. za 182 države svijeta, više od njih stotinu ima prekapacitirane zatvore, neke od njih do nevjerojatnih 300% i više (npr. Bangladeš 315,6%, Zambija 330%, Grenada 374,5%). Popunjenost penalnih ustanova u SAD iznosi 107%, Švedskoj 106%, Francuskoj 118%, Španjolskoj 140% itd. Hrvatska sa 130,6% ima najviši postotak u odnosu na države bivše Jugoslavije. V. <http://www.swivel.com/> (16. ožujka 2009.) Za SAD navodi se da imaju oko 5% svjetske populacije, ali 25% svjetske zatvorske populacije! Sa 2,3 miliona zatvorenika to iznosi 751 osoba na 100.000 stanovnika. Rusija 627, Engleska 151, Njemačka 88 - Hrvatska nešto više od 100. (Liptak, Adam, U.S: prison population dwarfs that of other nations, International Herald Tribune od 23. travnja 2008. (v. <http://www.ihl.com/articles/2008/04/23/america>). Prema nekim izvorima (Aizenman, N.C., New High In U.S. Prison Numbers - Growth Attributed To More Stringent Sentencing Laws, Washington Post od 29. veljače 2008. - www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/02/29) broj zatvorenika u SAD dostigao je nevjerojatnih 1000 na 100.000!

⁴² U tom smislu dovoljno je ilustrativno najnovije izvješće Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa iz prosinca 2008. godine, prihvaćeno na sjednici 13. veljače 2009. godine (dostupno na stranicama Hrvatskog sabora - <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=2830>))

⁴³ U okviru *Science Committee on Psychological Experimentation* pod vodstvom dr. Ralpa Schwitzgebela, 1968. Godine (v. Black, M - Russell, G. S. (2003), *Electornic Monitoring in the Criminal Justice System*, Australian Institute of Criminology)

nenopravnom sustavu. Ovaj je tehnologijsko-pravni kompleks otada općenito poznat pod nazivom “*tagging*” i postat će osnovom tzv. “*community-based sanction (or sentences)*”, drugim riječima sankcija čije je glavno obilježje da se izvršavaju na slobodi, ‘u zajednici’. Dakako time nisu bile iscrpljene sve (kaznenopravne) mogućnosti uporabe sofisticiranih tehnologijskih postignuća. Vremenom, one su programski obuhvatile tri glavna područja uporabe elektroničkog nadzora u sustavu kaznenoga prava: a. zadržavanje, b. ograničavanje i c. nadzor ili praćenje (*tagging/tracking/* odnosno nadzor u najužem smislu). Odgovarajući su sadržaji na europskim prostorima najprije uvedeni u Britaniji u formalnim varijantama *Curfew orders (CO)* (1995.) i *Home Detention Curfew (HDC)* (1999.)⁴⁴. ‘Zadržavanje’ (engl. *detention*) najčešće je korišteno u kontekstu realizacije široko raširene alternativne sheme tzv. ‘kućnog pritvora’ (*home-detention*), jedne od glavnih značajki modela anglo-američkog probacijskog sustava. Naravno, to ne znači da se sustav zadržavanja nije mogao rabiti i u svrhu ostvarivanja njegovih rigidnijih formi, tj. različitih tradicionalnih obrazaca izdržavanja kazne zatvora u kaznionicama i zatvorima. ‘Ograničavanje’ (engl. *restriction*) u svom sadržaju zamišljeno je kao forma nadzora u sustavu izvršavanja tzv. posebnih obveza uz uvjetnu osudu (odnosno nadzor uz uvjetnu osudu) te sankcija koje sadržajno odgovaraju sigurnosnim mjerama. ‘Nadzor’ (engl. *surveillance*) ili ‘praćenje’ (*tagging*) podrazumijeva neprekinuti, kontinuirani nadzor nad osobom bez ili uz djelomično ograničenje njezina kretanja.

Manje je poznato da pojedine tehnologije elektroničkog nadzora omogućuju transfer niza posebnih informacija o stanju nadzirane osobe (tako npr. nalazi li se pod utjecajem alkohola ili opojnih droga) te omogućuju takav nadzor istodobno nad više osoba, koje su na bilo koji način povezane s primarnim subjektom, na širem području.⁴⁵

⁴⁴ Ardley, Jenny: The Theory, Development and Application of Electronic Monitoring in Britain, www.internetjournalofcriminology.com (2005)

⁴⁵ V. LCA (*Leader in Community Alternatives, Inc.*) - *Private Criminal Justice/Social Service Agency*, San Francisco, Cal., USA - specijalizirana agencija za elektornički nadzor (*RF, Cellular, GPS, Group and Area Monitoring*) osigurava kontinuirane 24-satne informacije konzumira li nadzirana osoba alkohol (*Continuously Monitor Sobriety*) sputem transdermalnog SCRAM-a (*Secure Continuous Remote Alcohol Monitor*), a slično je i s detekcijom opojnih droga. (<http://www.lcaservices.com/>, 18. ožujka 2009.)

Tehnologije i tehnike elektroničkog nadzora obuhvaćaju različite varijante zasnovane na elektromagnetskim odnosno optičkim sustavima prijenosa informacija, tj. od radio-tehnologije do tehnologije satelitskog globalnog pozicioniranja. U svakom slučaju, temeljni pojam elektroničkog monitoringa je 'elektronička naprava' - *electronic monitoring device* ili tzv. *correctional device*.

Postoje tzv. pasivni i aktivni te sustavi kontinuiranog pozicioniranja (uz moguću kombinaciju); nadalje unilateralni, kolateralni i multilateralni; situacijski i pozicijski; kontinuirani, diskontinuirani ili *ad hoc* sustavi; homogeni (ciljani) i heterogeni itd. ovisno o strategijskom odnosno taktičkom profilu kriterija za takvu raščlambu.

Složenije tehnologije nadzora u pravilu omogućuju reverzibilnu (aktinu) kontrolu objekta odnosno subjekta nadzora. Postoje također, tehnologije 'nadzora bez naprava', masovno usmjerenog nadzora koji podrazumijeva različite subliminalne odnosno inkalkulacijske metode, no koje nisu - barem ne ovoga trenutka - kriminalnopolitički u prvom planu.

U kaznenopravnom sustavu u širem smislu elektronički monitoring primjenjuje se odnosno može se primijeniti u tzv. *pre-trial* odnosno *trial* stadiju odnosno stadiju kaznenog postupka koji prethodi donošenju presude (napose u svezi instrumentarija osiguranja nazočnosti osmunjičenika odnosno optuženika u istrazi i glavnoj raspravi), u tzv. *primary sentencing stadiju* gdje je elektronički monitoring sadržajno uključen ili prati kaznenu sankciju, bilo da se radi o glavnoj ili sporednoj, parapenalnoj ili alternativnoj, sankciji upozorenja ili sigurnosnoj mjeri, te konačno u tzv. *prison*⁴⁶ odnosno *post-prison* odnosno *parole* stadiju, koji sadržano odgovara uvjetnom otpustu. U kaznenopravnom sustavu u užem smislu elektronički se monitoring primjenjuje odnosno može primijeniti kao 'tranzicijska forma' od 'kustodijalne do sankcije u zajednici', dakle temeljna joj je svrha eliminacija socijalne deprivacije osuđenih osoba. Nadzor je utoliko 'neinstitucionalizirana sankcija'.

Prvi projekti elektroničkog monitoringa u kaznenopravnim sustavima započeli su 80-tih i 90-tih godina prošlog stoljeća, međutim prvi projekti njegove znanstvene evaluacije uslijedili su nešto kasnije, početkom ovoga stoljeća. Unatoč činjenici da "istraživanja nisu držala korak s brзом provedbom ove nove

⁴⁶ V. Seymour, S.- Baker, R. - Besco, M.: Inmate Tracking With Biometric and Smart Card Technology, Corrections Today, American Correctional Association, July 2001 (http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/biometrics_smartcard.pdf - 20. ožujka 2009.)

i obećavajuće kaznene strategije”⁴⁷, gotovo bez iznimke prva izvješća pozitivno valoriziraju učinke elektroničkog nadzora. Tako u jednoj njemačkoj evaluaciji (2005.)⁴⁸ na temelju istraživanja provedenih u pokrajini Hessen (2002.-2004.) pozitivno se se ocjenjuje primjena elektroničkog nadzora u sustavu uvjetne osude odnosno uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom te sustavu uvjetnog otpusta. Uz to, ističu se dobri učinci glede smanjenja tzv. pritvorske populacije. U sličnom engleskom izvješću (2006.)⁴⁹ ukazuje se na dobre rezultate primjene strategije elektroničkog monitoringa u *Home Detention Curfew* sustavu te napose njegovi izvanredni ekonomski (*cost-benefit*) učinci te se uz niz pozitivnih opservacija daje niz preporuka za njezinu buduću primjenu. U švedskom izvješću (2007.)⁵⁰, iako uz opasku da su mogućnosti tzv. ‘proširene’ uporabe ‘EM’-strategije još uvijek relativno ograničene (s obzirom na varijable počinitelj-djelo-kazna-žrtva), ističe se da su najbolji rezultati u smislu supstitucije zatvora postignuti kada se radilo o počiniteljima kojima je izrečena kazna u trajanju od tri do šest mjeseci. Vrlo dobri rezultati postignuti su i uporabom ‘*EM Release*’ odnosno ‘*Parole*’-strategije, dakle u sustavu uvjetnog otpusta. Posebna pozornost posvećena je anketiranju odnosno intervjuiranju žrtava kaznenih djela (oštećnika) u smislu njihove valorizacije odnosno strategije. Ona je načelno ocijenjena pozitivno, no (opetovano s obzirom na spomenute varijable), u pojedinim slučajevima žrtve su izražavale osjećaj nesigurnosti povezan s činjenicom da su prethodno obaviještene o ‘stavljanju počinitelja u EM-režim’, ovo napose kada se radilo o počiniteljima kaznenih djela s elementima nasilja te kaznenih djela protiv zdravlja ili slobode. I niz drugih sličnih istraživanja, posebno onih provedenih u SAD⁵¹, Kanadi⁵²,

⁴⁷ Tako Bales, William, *Center for Criminology and Public Research*, Tallahassee, Florida (SAD), v. <http://www.criminologycenter.fsu.edu/p/electronic-monitoring.php>, 10. ožujka 2009.

⁴⁸ Mayer, Marcus: *Evaluation of a Pilot Project on Electronic Monitoring*, Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law, Freiburg 2004. (v. www.mpg.de/forsch/krim/mayer_en.htm - 23. studenog 2005.)

⁴⁹ House of Commons - Committee of Public Accounts: *The electronic monitoring of adult offenders*, Sixty-second Report of Session 2005-06, London 2006.

⁵⁰ Extended use of electronic tagging in Sweden (The offenders’ and victims’ view), Report 2007:3 (An abridged version of the Swedish report 2007:1), The Swedish National Council for Crime Prevention, Stockholm 2007., www.bra.se

⁵¹ V. Padgett, K.G. - Bales, W.D. - Blomberg, T.G.: Under Surveillance: An Empirical Test of the Effectiveness and Consequences of Electronic Monitoring, *Criminology & Public Police*, 5/2006.(1):61-92

⁵² V. The Reporter (John Howard Society of Alberta), vol. 18, 1, may 2001, Electronic Monitoring, www.johnhoward.ab.ca; Electronics Monitoring, John Howard Society of Alberta 2000, <http://www.johnhoward.ab.ca/PUB/A3.htm> (2008/04/05)

Australiji⁵³ i Izraelu⁵⁴ potvrdila su manje-više isto. Jasno je stoga, elektornički monitoring ima svoju budućnost u materijalnom (dakako i procesnom 'Bail'-odnosno *Home Detention* sustavu) kaznenom zakonodavstvu⁵⁵.

4. UMJESTO ZAKLJUČKA

Ovih nekoliko kartica teksta samo je informativne naravi imajući u vidu već respektabilnu literaturu o fenomenu nadzora u ljudskom društvu uopće, njegovoj kriminalnoj politici i kaznenome pravu. Cilj je upozoriti i navesti na razmišljanje na moguće ozbiljne negativne konotacije suvremene tehnologijsko-informacijske (odnosno ICT) revolucije i globalizacije. Pitanje je, međutim, koliko je uopće jedna generacija u stanju 'upravljati svojim vremenom' i ne ponavljati povijesne pogreške prethodnih. U kaznenome pravu te su pogreške bile traumatične i skupe. Možda je danas opasnost onoga što se uobičajeno naziva 'policijskom državom' veća no ikad prije, istodobno i unatoč činjenici da se deklarativno nikada nije toliko pažnje posvećivalo zaštiti temeljnih sloboda i prava čovjeka⁵⁶. Utoliko, mnogi (ne samo zagovornici različitih teorija zavjere) u globalizmu i korporativnoj refeudalizaciji svijeta vide opasnost uspostave novog obrasca kontroliranog društva koji bi mogao biti neusporediv u negativnim konotacijama s već viđenim formama.⁵⁷ Naime, prečesto se događalo da velike i načelno prihvatljive ideje budu popraćene ozbiljnim zlouporabama, što

⁵³ V. Black, Matt - Russell, G. Smith: Electronic Monitoring in the Criminal Justice System, Australian Institute of Criminology Trends & Issues, no. 254(2003), 6.

⁵⁴ V. <http://www.mops.gov.il/BPEng/OnTheAgenda/ElectronicMonitor/>

⁵⁵ V. Barry, Kevin, Electronic Monitoring: The Future of Crime Control? (March 2009), v. <http://www.scribd.com/doc/13198103/Electronic-Monitoring>, 15, ožujka 2009.

⁵⁶ Doista, nikada se nije više značenja pridavalo zaštiti ustavnih prava, vladavini prava i pravne države i uopće razvitku različitih oblika demokracije nego danas. Ipak, postoji značajna diskrepancija između primjene informacijsko-tehnologijskih rješenja u svrhu poticanja demokratskih instrumenata društva, nego li njihove primjene u kontekstu kojim se bavi i ovaj rad. Primjerice, kako je jednom primijetio glasoviti američki književnik Charles Bukowski, "demokracija se ne može svoditi na puku demokraciju parlamentarizma, odnosno to da svake četiri godine biramo između toplog i hladnog...", tim više jer konačno postoje informacijsko-tehnologijski uvjeti koji omogućuju značajan iskorak u smislu omogućavanja participacije u odlučivanju.

⁵⁷ Otuda pitanje "Fašizam pred vratima?" - V. npr. Baković, Sanja: "Bako, bako zašto imaš tako velike oči?", PC-chip, prosinca 2008.

potkrjepljuju brojni primjeri iz kriminalnopolitičke i povijesti kaznenoga prava⁵⁸. Valja imati na umu da 'pogrešno shvaćeni globalizam' može u budućnosti rezultirati najgorim zamislivima sustavom kolektivism. ⁵⁹ Cijela stvar postaje ozbiljnijom kada se dovede u kontekst trenda nesumnjivog jačanja kaznenopravne represije posljednjih desetak i više godina. Utoliko će i kriminalnopolitička funkcija nadzora u širem smislu, napose u njegovom upravnopravnom segmentu, vjerojatno otvoriti niz kompleksnih pitanja, s obzirom da je u strogo kaznenopravnom segmentu barem deklarativno ostvarena zadovoljavajuća razina zaštite temeljnih ljudskih prava i sloboda. Građanima načelno ne smetaju kamere⁶⁰, no valja imati na umu da sigurnost i pravo na sigurnost nije i ne može biti (socijalno-pravno) dobro koje dopušta makijavelističke interpretacije. Ako ništa drugo, "nitko ne želi svijet globalnoga nadzora, upravitelja-kažnjavatelja i društvo numeriranih ljudi".⁶¹

Razvidno je, međutim, da će element nadzora preuzeti najznačajnije kriminalnopolitičke funkcije, kako one preddeliktne tako i postdeliktne. Nije stoga upitno da elektronički monitoring (EM) ima perspektivu u prevenciji⁶² odnosno

⁵⁸ Valja se prisjetiti neskrivenog ali opravdanog optimizma kada su sustav kaznenopravnih znanosti i zakonodavstva prije više od stotinu godina uvedene nove sankcije poput mjera upozorenja i napose sigurnosnih mjera. Međutim, samo koje desetljeće nakon toga upravo su na području njihove primjene, posebno potonjih, zabilježene danas gotovo nezamislive zlouporabe na štetu temeljnih ljudskih prava i sloboda, a takvo je stanje potrajalo do kasnih 50-tih godina prošlog stoljeća.

⁵⁹ Nadilazeći u negativnom smislu sve dosadašnje povijesne sustave i iskustva totalitarizma (fašizma, komunizma itd.). Jedan od značajnih simptoma takvog procesa, nerijetko uočljiv i u suvremenoj kriminalnoj politici jest - populizam.

⁶⁰ V. Jutarnji list od 13. veljače 2009. - "Zagreb: Život u centru od sada na filmu". Tako jedan građanin doslovno izjavljuje: "Poštenim ljudima te kamere ne smetaju, mogu im samo pomoći. Problem je što policija ne zna iskoristiti mogućnosti nadzora. Teži kriminal sporo se rješava, a na snimkama su češće žrtve, a rjeđe počinitelji zločina."

⁶¹ V. Speckbacher, Franz: Menschen werden numeriert - Kommt der Antichrist?, Mediatrix Verlag, Andrä-Wördern 1985., 66 str. (ISBN: 3854060629). Upozorenje staro gotovo četvrt stoljeća danas je vrlo aktualno.

⁶² Unatoč pojedinim skeptičnim izjavama, poput one voditelja video-nadzora u *Scotland Yardu* prema kojemu "nadzorne kamere u Britaniji nisu smanjile kriminal" (Mike Neville: "Milijarde funti uložene su u sustav koji ima više od četiri milijuna nadzornih kamera instaliranih po cijeloj Velikoj Britaniji, ali se projekt pokazao kao 'potpuni fijasko'. U Londonu je, primjerice, pomoću kamera razjašnjeno samo 3% razbojstava.""). No, on zapravo upozorava na specifične probleme u svezi provođenja takvog nadzora, ukazujući između ostaloga, na činjenicu da "policija nema na raspolaganju dovoljan broj kvalifici-

suzbijanju kažnjivih ponašanja (i onih najtežih s tzv. visoko-rizičnim počiniteljima⁶³) u najširem smislu⁶⁴, no ne pod cijenu odustajanja ili ograničavanja temeljnih sastavnica političkopravnog i uopće civilizacijskog pojma ljudske slobode. No, za očekivati je da će manje ili više doglednoj budućnosti doista doći do svojevrsne supstitucije kazne, pa je u tom smislu i moguće govoriti o nadzoru kao izvjesnom modalitetu supstitucije represije. Dakle, kako je istaknuto, nadzor više neće egzistirati samo kao jedna od sadržajnih sastavnica kazne, već u značajnoj mjeri njezin supstitut (prije svega u formi 'alternativne' sankcije u zajednici), preuzimajući na sebe sve tradicionalne funkcije kazne. U tom smislu, moć nadzora predodredit će kriminalnopolitički tijek stoljeća u kojemu živimo. To, između ostaloga, valja imati na umu pri kreiranju novog sustava pozitivnog hrvatskog kaznenog prava.

Summary

Leo Cvitanović

THE POWER OF SURVEILLANCE: CRIME PREVENTION AND CRIMINAL LAW IMPLICATIONS OF THE TECHNOLOGICAL AND INFORMATIONAL LUNGE OF THE 21ST CENTURY

The century that has begun denotes at the same time the birth of a new world regime. That "novus ordo seclorum" or "novus ordo mundi" is characterised by the fantastic technological-informational step forward with serious consequences on all spheres of human actions. Insofar the modern criminal law, gradually but constantly passes through a transformation from the classic repressive instrument of discipline towards the new (preventive) concept of non-intrusive but omnipresent global supervision, where in future the classic state power gradually but certainly will be replaced with the global corporative

ranih osoba koje bi se snašle u ogromnom broju podataka s kamera". (V. Jutarnji list od 8. svibnja 2005. - "Nadzorne kamere u Britaniji nisu smanjile kriminal")

⁶³ V. Renzema, Marc - Mayo-Wilson, Evan: Can electronic monitoring reduce crime for moderate to high-risk offenders?, *Journal of Experimental Criminology* /2005.(1=:215-237

⁶⁴ V. Barry, Kevin: Electronic Monitoring - The Future of Crime Control? (March 2009) - <http://www.scribd.com/doc/13198103/Electronic-Monitoring>

power. In other words, discipline ends to be an (exclusive) matter of criminal law, just as punishment will one day loose the primacy of the main criminal sanction. Such transformation will promote the new, different policy of repression of criminal acts, based on the supervision and the information as its supstrate, of course not without certain risks concerning protection of the fundamental freedoms and human rights.

PRAVNI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

LIBER AMICORUM
ZVONIMIR ŠEPAROVIĆ

OD KAZNENOG PRAVA
DO VIKTIMOLOGIJE

Zbornik radova u čast 80. rođendana
profesora emeritusa Zvonimira Šeparovića

Zagreb, 2009.

PRAVNI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

© Copyright

LIBER AMICORUM
ZVONIMIR ŠEPAROVIĆ

OD KAZNENOG PRAVA DO VIKTIMOLOGIJE

Nakladnik:

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Žarko Potočnjak

Urednik nakladničke djelatnosti:

Prof. dr. sc. Igor Gliha

Urednici:

Prof. dr. sc. Ksenija Turković

Aleksandar Maršavelski

Sunčana Roksandić Vidlička

Recenzenti:

Prof. dr. sc. Velinka Grozdanić

Prof. dr. sc. Anita Kurtović

Prijevod (engleski, njemački):

Sunčana Roksandić Vidlička

Aleksandar Maršavelski

Mr. sc. Anna-Maria Getoš

Grafička priprema i tisak:

Sveučilišna tiskara d.o.o., Zagreb

ISBN 978-953-270-041-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 721734